

КНИЖКОВО-ЖУРНАЛЬНА ГРАФІКА ПЕТРА ХОЛОДНОГО-СТАРШОГО

Постановка проблеми. З початком незалежності Української держави почався процес ліквідування «білих плям» в історії українського мистецтва; з цього періоду почала потроху розкриватись творчість художників, заборонених у радянські часи. До таких митців належав Петро Холодний-старший (1876–1930). Починаючи з 1990-х почали з'являтися мистецтвознавчі розвідки, присвячені висвітленню його творчого доробку, й на сьогодні сакральне мистецтво Петра Холодного-старшого є достатньо добре вивченим (найперше завдяки публікаціям львівських мистецтвознавців Д. Кривавича, О. Сидора, М. Батога, І. Гах, Р. Грималюк). Тим часом значно менше уваги приділено його станковим творам, а графічний доробок мистця досі не був висвітлений ґрунтовно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До публікацій, які певною мірою розкривають діяльність мистця у цьому виді мистецтва чи побіжно її торкаються, — окрім сучасників П. Холодного, а саме Д. Антоновича, Р. Лісовського, М. Драгана — належать розвідки Ренати Самотій та Олесі Семчишин-Гузнер. У публікації Р. Самотій «Наукам і мистецтву: нові штрихи до портрета Петра Холодного» (2005) авторка, розкриваючи різні грані таланту мистця, пише також і про книжкову графіку, вказуючи у підзаголовку: «Петро Холодний (старший) і видавнича діяльність». Тут у хронологічному порядку подається перелік робіт, створених ним в галузі книжкової графіки, та дається їх коротка узагальнена характеристика. Необхідно зазначити, що огляд художніх оформлень видань та ілюстрацій П. Холодного тут значно розширений, — порівняно зі списком, поданим у бібліографічному покажчику 1996 року, і є найповнішим, хоча автор упустила оформлення громадсько-політичного, економічного та літературного часопису «Визволення» (1921). Незважаючи на невеликий обсяг розділу, що, в першу чергу, важливий завдяки інформативним, а не мистецтвознавчим якостям, він сьогодні є єдиним науковим текстом, де книжкова графіка П. Холодного виділена і розглянута окремо. Надалі цей матеріал передруковано 2007 року у збірнику наукових статей за матеріалами Всеукраїнського круглого столу «Петро Іванович Холодний (1876–1930). Життя в ім'я України».

Дослідження О. Семчишин-Гузнер «Портрети керівників урядів УНР, ЗУНР і старшин армії УНР у творчості Петра Холодного та Юрія Магалецького» (2014) побіжно торкається графіки П. Холодного. Авторка переважно розглядає створені ним живописні портрети; проте, розкриваючи цю тему, вона звертається також і до двох графічних, надрукованих у тижневику «Визволення» 1921 року. І, хоча їх мистецтвознавчого аналізу в тексті немає, вони є важливою джерельною базою для подальшого дослідження.

Цілі статті. У даній публікації автор ставить за мету висвітлення книжково-журнального графічного доробку П. Холодного-старшого та надання загальної характеристики цьому аспекту його творчості, а також має на меті мистецтвознавчий аналіз збережених творів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інформацію про створене цим митцем у графічній царині черпаємо з візуальної та вербальної джерельної бази: зі збережених творів, згадок у каталогах виставок (у першу чергу — в каталозі помертної виставки праць Петра Холодного, виданого 1931 року), надрукованих репродукцій його праць у часописах першої третини ХХ століття, а також у згадках сучасників П. Холодного-старшого. З них ми дізнаємося, що Петро Холодний працював у галузі книжково-журнальної графіки, зокрема, створював афіші та станкові твори.

Як відомо, перша третина ХХ століття відзначалася розвитком графічного мистецтва, що відрізнялось полістилістичним характером; тоді тривали пошуки нової, оригінальної художньої мови та форм на основі синтетичного поєднання різноманіт-

Петро Холодний-старший.
Обкладинка календаря «Просвіти», 1929

них стилістичних течій європейського та російського мистецтва, різноманітних традицій (народних, національних джерел) та сучасності. Пошук, експеримент, народження «ізмів» — те основне, що характеризує зазначений час; а для українського художнього простору було актуальним також питання українського стилю в мистецтві, пошук національного в ньому. Це питання, кожен по-своєму, вирішили для себе В. Кричевський, Г. Нарбут, М. Бойчук, творчість яких мала значний вплив на сучасників, а також на подальший розвиток графічного мистецтва. Як зазначає Ольга Лагутенко, мистецтво графіки 1900–1930-х було цілісним явищем, що синхронно розвивалося в Західній та Східній Україні, починаючи від пізнього реалізму, модерну й символізму до відображення різних авангардних течій — кубофотуризм, неопримітивізм, експресіонізм, конструктивізм [19, с. 10]. До графічного мистецтва зверталися не лише художники-графіки, але й живописці. Не винятком був і Петро Холодний-старший, який уже 1911 року (під час київського періоду його творчості) створював станкові твори, та — у значно більшій кількості — книжкові обкладинки й ілюстрації (адже книжкова графіка на початку ХХ століття була одним із провідних жанрів). І хоча сам художник критично ставився до своєї графіки й вважав її «злободенною роботою», але й тут він створив, за словами М. Драгана, «свій власний стиль, в парі з оригінальним помислом і дотепом у змісті» [26, с. 7]. Цей вид мистецтва не облишив він і в подальші роки, особливо у львівський період творчості, коли, покинувши політичну діяльність, присвятив себе художньо-мистецьким справам.

Ймовірно, цікавість до ілюстрації Петро Холодний виявляв ще з часів навчання у школі М. Мурашка. Так у альбомі випускників школи М. Мурашка знаходимо ескізний малюнок «Дон Жуан», виконаний олівцем та аквареллю, який, швидше за все, є ілюстрацією до твору Лесі Українки «Камінний господар» [23]. Серйозна ж робота почалася пізніше. У 1911 році київське видавництво «Час» видало окремі книжечки з ілюстраціями П. Холодного до поезій Т. Шевченка — ілюстрації до твору «Тополя» та малюнки до вірша «Чернець».

Ілюстрування творів Шевченка, у яких присутні сильний вплив народнопоетичної творчості та звернення до словесно-музичного доробку з його яскравою своєрідністю, для П. Холодного було досить органічним: адже він шукав у народнопоетичних джерелах, у фольклорі основу, яка б у сучасній інтерпретації створила нове національне мистецтво. Саме тому пізніше він створюватиме роботи за мотивами українських колядок і пісень. А Шевченко, як зазначав І. Франко, «увібрав у свою творчість увесь сік українських народних пісень, досягнув вершин ідейності й майстерності» [8, с. 7]. Тож слідом за Шевченком Холодний у візуальній формі передає лірико-поетичні народні образи й дивиться на своїх героїв очима лірика; романтика. Він наділяє персонажів переконливими психологічними характеристиками. Так, в ілюстрації до «Тополі»

Петро Холодний-старший.
Обкладинка календаря-альманаху «Дніпро», 1923

художній образ перейнятий сентиментально-романтичним настроєм, який є характерною рисою всіх творів П. Холодного-старшого.

Не менш зворушливий й оспіваний у численних українських народних піснях образ народного героя Семена Палія у вірші «Чернець», котрим П. Холодний-старший ілюструє шевченківську ідею волі та патріотизму.

Відгук на ці ілюстрації знаходимо у Дмитра Антоновича, який у журналі «Сяйво» дав йому наступну характеристику: «Ще видавництво «Час» принаймні хоч маленьку частину своєї серії видало, вкористувавши рисунками Орлова <...> та Холодного, що, розуміється, з більшим правом, ніж всі інші, може братися до ілюстрацій на шевченківські теми. Правда, ледве чи і в ілюстраціях Холодного Шевченко пізнав би своїх героїв з «Тополі» або з поеми «Чернець». Але в кожному разі Холодний має хист ілюстратора остільки, що в своїх рисунках передає свій настрій від поезії тексту і цим настроєм переймає свій рисунок. Холодному менше удалася дівоча постать, що «мов та сонна, в степу заспівала»; художник не справився з надто не сучасним романтизмом теми поета, зате із сцени кохання в тій же поемі («Тополя») висловився надзвичайно тактовно і навіть шляхетно. Але найкраще у Холодного вийшов Семен Палій в чернечій одежі край «Дзвонкової». Монументальна постать ченця, обвіяна бурями життя, яскраво виділяється чорною плямою на фоні весняного саду. Цей рисунок, може, найкращий між всіма сучасними ілюстраціями до Шевченка. Але, при всій своїй гідності, він може передати настрої сучасного чулого кобзаря і ні в якому разі не робить цілості з текстом» [1, с. 66–67]. Значення цієї позитивної оцінки Дмитра Антоновича графічних творів Холодного стає зрозумілим, коли взяти до уваги, що на початку ХХ століття було безліч невдалих ілюструвань Шевченкового «Кобзаря» (про що критично пише Дмитро Антонович).

Продовженням співпраці з видавництвом «Час» стала робота над ілюструванням історичної повісті «Тиміш Хмельниченко» О. Рогової, що побачила світ 1913 року (друге видання цієї книжки з малюнками П. Холодного здійснене 1922 року. «Українським видавництвом» в Катеринославі). Мистець виконав п'ять ілюстрацій — це багатофігурні композиції в техніці «туш, перо». На кожній із них у лівому нижньому кутку міститься підпис «П. Х.», який супроводжуватиме всі графічні оформлення Холодного-старшого в подальші роки.

Художник обирає реалістичну подачу зображення з побудовою за законами лінійної перспективи й сповнює його виразними образами козацької доби та етнографічною точністю елементів. Кожна ілюстрація розміщена на окремому аркуші, які за форматом нагадують прямокутну картину в рамі, де розгортається певний епізод оповіді. Такий підхід до розміщення ілюстрацій досить типовий, і він часто застосовуватиметься Холодним — найперше в ілюструванні книжок історичної та фантас-

Петро Холодний-старший. Ілюстрація до історичної повісті Є. Гребінки «Чайковський», 1926

тичної тематики. Проте, ілюструючи шкільні видання, мистець, відповідно до особливостей дитячого сприйняття, поміщає зображення в сам текст. Основою зображення є лінійний малюнок, де градація від світла до тіні досягається інтенсивністю нанесення штрихів та цяток. Та слід зазначити, що не у всіх композиційних моментах Петро Холодний досяг потрібних тонових розтяжок, аби зображення не зливалося в загальне сіре тло, й відчутними були темні та світлі акценти, що відділяли б та підсилювали гру сірого, чорного й білого.

Тема героїчного військового минулого, що на початку ХХ століття знайшла відображення у творчості багатьох українських художників, була продовжена Петром Івановичем Холодним й у наступні роки (у львівський період творчості художника). У книжковій графіці, співпрацюючи з товариством «Просвіта», мистець створив вішнітки та ілюстрації до історичної повісті «Чайковський» Є. Гребінки (1926) та історичної повісті В. Бирчака «Василько Ростиславич» (1930) [4, с. 19, 234].

Якщо в перших ілюстраціях митця трапляються певні недоліки в роботі зі стилізацією зображення, — відповідно до вимог графічного оформлення, — то вже зазначені твори демонструють професійний хист художника-ілюстратора.

На особливу увагу заслуговують чи не єдині серед ілюстрацій Петра Холодного-старшого кольорові акварельні зображення до історичної повісті «Чайковський». У чотирьох ілюстраціях Холодний вдався до акварельної техніки та до її поєднання з тушшю. У них простежується виразний стиль Петра Холодного-старшого: делікатна колірна гама живописних творів, звернення до українських мотивів у краєвидах та трактуванні образів. Загалом, це вже довершені композиції досвідченого майстра; тож не дивно, що «Просвіта» друкувала їх окремими аркушами, вважаючи саме це видання одним із кращих [34, с. 75].

Вже наприкінці життя, 1930 року, Петро Холодний створив дві роботи до історичної повісті «Василько Ростиславич», що ілюструють бойові походи козацької доби. Чорно-білі композиції створено загалом реалістичною мовою, але з певним спрощенням у трактуванні зображення вершників та пейзажного тла. Це особливо помітно в процесі порівняння однієї з цих ілюстрацій зі станковим живописним твором П. Холодного 1920-х на історичну тему (відомий за репродукцією), сюжет та композиція яких майже ідентичні. У такому зіставленні добре помітно, як мистець, відповідно до вимог графічного мистецтва, світлотіньові градації, що відповідають повітряній перспективі, трактує зіставленням локальних плям сірих відтінків, за рахунок чого досягається м'якість тональних переходів. Таким чином, домінантною стає манера тонального малюнка, що, як і кольорові ілюстрації до «Чайковського», наближає сприйняття зображення до станкового твору.

Ще однією сферою, до якої долучився Петро Іванович, було ілюстрування дитячих

Петро Холодний-старший. «Дон Жуан». Ілюстрація до драми Лесі Українки «Камінний господар», 1892 (?)

видань та підручників для школярів. Національно-визвольні змагання 1917–1920-х стали причиною зрушень у педагогіці, зокрема, спричинили розробку підручників для національної школи [6, с. 55]. До цього процесу активно долучилася свідомо українська інтелігенція — Я. Чепіга, М. Лободовський, М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Русова, Т. Лубенець, І. Огієнко та П. Холодний. Процес створення підручників у цей час був тісно пов'язаний з освітньою політикою, яку в якості міністра освіти при Директорії координував Петро Холодний. За його підтримки було започатковано спеціальну педагогічну місію у Відні [6, с. 56], організовано в складі МНО видавничу комісію [7, с. 38]. Виданню навчальної літератури сприяв також і І. Огієнко, що змінив Холодного на посаді міністра освіти (він і сам писав книжки для школярів).

Тож Петро Холодний приділяв увагу питанню розвитку національної освіти та школи не тільки на освітньо-політичному рівні: він і сам долучився до оформлення підручників та ілюстрування дитячої літератури. Йому це давалося добре — адже до 1917 року П. Холодний також обіймав посаду директора Першої української гімназії, тож був добре обізнаний не тільки з потребами методико-педагогічної книжкової бази, а й зі світом зацікавлень школярів. Як влучно зазначає Р. Лісовський, пишучи про «незвичайне розуміння графіки» Холодного: «Вистачить згадати тут тільки українську читанку «Учітєся», в якій так тонко і з таким зрозумінням підійшов Холодний до української дитини. Другий цікавий його графічний підхід до книги «Алгебра» Чайковського, де синус і трикутник геометричний оживля він гірляндою з жоржини. Все те неначе перечить строгому змістові книжки, але при тому яка смілива і гарна — нова думка!» [20, с. 10].

У 1911 році Петро Іванович проілюстрував твір Р. Кіплінга «Нетри: Брати Мауглі». Згодом, співпрацюючи з Товариством шкільної освіти, П. Холодний 1917 року проілюстрував книгу М. Лободовського «Дітські пісні, казки та загадки», а 1918 року — читанку для молодших класів гімназії «Рідні колоски» авторства О. Стещенко [34, с. 75]. У 1920 році Холодний працював над ілюстрованим журналом для дітей «Ранок»; у 1928 році він виконав ілюстрації до шкільного підручника «Учітєся: Перша книжка для дитини» С. Козицького, І. Шуминського (ілюстрації до «Букваря» було продемонстровано на третій виставці ГДУМ у 1924 році) [36, с. 70]; впродовж 1925 року художник створив віньєтку для підручника «Алгебра» М. Чайковського¹.

¹ У каталозі «Виставка української книжкової графіки» 1926 р (м. Харків) зазначено експонування П. Холодним двох творів: № 369. Чайковський «Алгебра»; № 370. Січинський «Будівництво м. Потелича». Але тут слід уточнити, що оформлення книжки В. Січинського «Будівництво м. Потелича» належить П. Холодному-молодшому, про що зазначено як у самій книжці, так і в бібліографічному покажчику В. Січинського.

Три окремі композиції ілюструють твір Р. Кіплінга «Нетри: Брати Мауглі», демонструючи використання штриха як основного засобу виразності для передачі напруги дії та руху, — адже П. Холодний обирає найінтенсивніші та найбільш напружені моменти книги: боротьба Мауглі з коброю, втеча селян та забави Мауглі й Каа в річці. Подібне звернення до експресивного штрихування різних видів та напрямку у творчості П. Холодного зустрічаємо вперше.

Наступні твори об'єднує виразна національна лінія композицій та інтенсивне використання народних мотивів. «Дітські пісні, казки та загадки» відкриває лаконічна обкладинка з симетричною композицією, де центральним акцентом виступає вазон із квітами, в який вправно вписано монограму Товариства шкільної освіти. Услід за нею площинно-лінійне зображення мотиву вазона з квітами зустрічається на багатьох сторінках книжки, апелюючи до традиційної української символіки. Часто вживаним у заставках є й зображення народних виробів — глиняних свистунок і жіночих фігурок, що надає оформленню національного забарвлення². Цю ж ідею продовжують й ілюстрації, зображуючи, зокрема, ляльки-мотанки та сільські краєвиди.

В обкладинці, як і в ілюстраціях, що були створені мінімальними засобами — тушшю й пером — Холодний звертається до лінійного малюнка, іноді додаючи штрихування. Ілюстрації вміщено в текст у вигляді невеличких малюнків горизонтального формату, що сприяє їх злиттю з текстом. Їх композиції не переобтяжені деталями й чітко передають суть віршованих творів, не дозволяючи дитині відволікатися на зайву інформацію. Подібний підхід бачимо також і в його ілюстраціях до оповідань Л. Старицької-Черняхівської «Надія», Л. Білецького «Дідові Різдяні святки» та казки «Кіт у чоботях», вміщених у дитячому журналі «Ранок», обкладинка якого сповнена народних мотивів і чарує поетичним дівочим образом.

Найактивнішим часом створення графіки стає львівський період творчості, де на початку ХХ століття поширюється видавничий рух, і художники активно звертаються до книжкової, а особливо до газетно-журнальної ілюстрації [41, с. 5]. Це зацікавлення поживляється з появою у Львові свіжих творчих сил — молодих митців О. Куриласа, Ю. Панькевича, А. Монастирського, О. Кульчицької, а згодом (1920–1930 рр.) і художників із Придніпровської України — П. Ковжуна, Р. Лісовського, М. Бутовича, С. Гординського, П. Холодного-старшого. «Завдяки їм тогочасні львівські видання — книги, журнали, газети, плакати — отримали художньо-естетичну єдність, а окремі випуски за своїми мистецькими якостями відповідали кращим взірцям європейської графічної культури» [41, с. 6]. Тож із 1920-х мистецтво оформлення книги, екслібриса, плаката, журнальної та газетної графіки у Львові піднялося на високий рівень.

Як зазначає Б. Певний, Петро Іванович у цей час працював над книжковою графікою, дереворитами, ілюстраціями [25, с. 200]. Тоді П. Холодний також створив афіші «День українського спортсменця» (1922) та «Українське кооперативне свято» (1926), а в журнально-книжковій графіці, окрім роботи над уже згаданими вище шкільними, дитячими виданнями й ілюструванням історичних повістей, він активно ілюструє історичні, громадсько-політичні та літературні часописи. Це громадсько-політичний, економічний та літературний часопис «Визволення» (1921), календар-альманах «Дніпро» (1923–1929); історичний календар-альманах «Червоної калини» на 1926 рік (1925); календар «Просвіти» на 1929 рік. І в кожній із цих композицій, поряд із лаконічністю мови, що якнайкраще відповідає мистецтву оформлення періодичних видань, простежується національно-патріотичне забарвлення, що влучно передає зміст й основну тематику часописів.

У творах журнально-книжкової графіки спостерігається еволюція формального мислення мистця: зникають композиційні фабули, натомість з'являється конструктивність та раціональність побудови оформлення обкладинок. В ілюстраціях, поряд із лінійним малюнком, домінуючим стає тонально-пластичне мислення, що наближає їх до станкового виконання. Подібні зміни в дечому є відгомонам тісної дружби й співпраці митця з художниками-графіками П. Ковжуном та Р. Лісовським (учнем Г. Нарбутом), а також з іншими мистцями Гуртка діячів українського мистецтва (М. Бу-

² Фото глиняних виробів друкувались у тогочасній пресі; зокрема, такі зображення знаходимо в часописі «Життя і знання» за 1931 рік.

Петро Холодний-старший.
Обкладинка
громадсько-політичного,
економічного
та літературного
тижневика
«Визволення», 1921

тович, В. Січинський), у графічних творах яких можна прослідкувати єдність принципів композиції й стилістичного рішення [42, с. 73]. Тобто певна стилістична єдність пошуків у руслі національного модернізму й інтерпретації неостилію проступала у творчості багатьох тогочасних художників.

У оформленні громадсько-політичного, економічного й літературного часопису «Визволення», який передусім висвітлював питання національно-визвольної боротьби, Петро Холодний-старший зобразив війська УНР, що безкінечною лінією йдуть уперед, та звернувся до образів-символів: церкви, зламаних зірок, тулуба змія й двоглавого орла. Тут же знаходимо два графічні портрети авторства П. Холодного-старшого, що проливають світло на галерею портретних образів діячів визвольного руху й старшин армії УНР, які на сьогодні вже втрачені. Бачимо тут генерал-поручника М. Омеляновича-Павленка (цю ж роботу надруковано в історичному календарі-альманасі «Червоної калини» за 1926 рік) та голову Ради народних міністрів В. Прокоповича. Обидва зображення об'єднує простота й чіткість композиції. Площина паперу, на якому з'являється лаконічне зображення, обмежена геометричною чорною рамою. Обидва зображення побудовані на локальному контрасті чорних і білих плям. Від рисунка лінією в портреті Прокоповича Холодний переходить до рисування тінями й силуетами в зображенні генерал-поручника М. Омеляновича-Павленка. Останнє зображення покликане не стільки портретувати, скільки передати правдивий історичний момент боротьби армії УНР (художник навіть додає в написі точну дату: «6 грудня 1919 р. — 6 травня 1920 р.»). Мета ж цієї боротьби чітко простежується у влучних акцентах Холодного — тризубі, що світлим обрисом «виринає» з чорного силуету, як здається, гори-генерала і майорить чорним обрисом на білому прапорі (ця ж ідея простежується на обкладинці часопису). Лінійно-ритмічна побудова руху війська, що то виринає, то ховається за чорною рамою зображення й зустрічається як у портреті, так і на обкладинці видання, надає відчуття безкінечності цієї боротьби.

Упродовж 1923–1929-х Петро Холодний оформлював обкладинку календаря-альманаху «Дніпро»³, що був друкованим органом Українського товариства допомоги емігрантам у Львові, мета котрого полягала у налагодженні спільної мови між наддніпрянами та галичанами (очоловав його Ю. Магалевський).

Привертає увагу мальовнича декоративність, оригінальність пластичної розробки та композиційного рішення, де довкола центральної форми кола вибудовано всю схему оформлення. Основна побудова (квадрат чи прямокутник, куди вписане подвійне коло) та елементи композиції (наприклад, зображення знаків зодіаку, тризуба

³ Обкладинка календаря-альманаху «Дніпро» за 1923 рік експонувалася на другій виставці ГДУМ (травень 1923) у відділі «Нової української книжки», де Петро Холодний також представив оформлення часопису «Визволення» за 1921 рік (Каталог Другої української мистецької виставки. — Львів, 1923. — С. 15).

та вояка у зовнішньому колі) були сталими від випуску до випуску; змінювалися лише зображення внутрішнього кола — центра композиції, передаючи основну тему номера. Наприклад, графічний портрет Симона Петлюри (вбитого у Франції у 1926 році) було зображено у випуску за 1927 рік, основна тема якого — висвітлення його здобутків у національно-визвольній боротьбі.

При створенні графічних композицій Петро Холодний-старший звертається до двоколірного поєднання чорного й червоного або зеленого й червоного, де чорний колір є основним, а червоний — додатковим, що надає композиції певних смислових акцентів. Художник грамотно врівноважує композицію обкладинки кольором та плямами й гармонійно поєднує зображення з мистецтвом шрифту. Роботу над оформленням календаря-альманаху «Дніпро», що демонструє витончену графічну культуру, можна вважати найвдалішою серед усіх подібних робіт П. Холодного в цій царині. Другою ж роботою, де відчувається висока делікатність оформлення й, у першу чергу, культура роботи зі шрифтом, назвемо оформлення календаря «Просвіти» за 1929 рік. Композиційний підхід в оформленні обкладинки певною мірою є типовим для того часу й зустрічається в деяких оформленнях Р. Лісовського (часопис «Українське мистецтво»), Л. Лозовського (П. Тичина, «Сонячні кларнети») — у прямокутній чорній рамі зверху міститься шрифт, що має провідне значення, а внизу розташовано лаконічне стилізоване зображення.

У 1925 році Петро Холодний працював над композицією для історичного календаря-альманаху «Червоної каліни» на 1926 рік. Це була чергова робота, що показала графічний смак П. Холодного-старшого — адже попереднє видання календаря, оформленого Леонідом Перфецьким, було створене ближче до вимог станкових творів, без відповідної стилізації, що необхідна для мистецтва оформлення. Петро Іванович обрав більш слушну, лаконічнішу графічну мову й відповідне спрощення зображення. Художник майстерно вписав багатофігурну композицію у формат прямокутника так, що центр композиції лишився вільним. По суті, в цій композиції багато простору, який лише окреслюють і, в той же час, підкреслюють темні фігури селян та вояків по краях. Композиція виконана синім кольором, а силуети дійових осіб обведено контурною жовто-вохристою лінією, що надає твору певного емоційно-патріотичного звучання. Кожне із зазначених оформлень має власну композиційну структуру, що демонструє ясність і чіткість графічної мови.

Із листа до Петра Холодного від 23 березня 1922 року (з м. Праги) дізнаємося й про прохання оформити обкладинку до журналу «Стерні»: «...Для журналу, який має називатись «Стерні», необхідно зробити обкладинку. Сюжет такий — осінь, поле вижате, стерня, а серед стерні де-не-де стирчить самітній колос та квіти. Це має бути графіка. Під ним напис «Стерні» — ілюстрований двотижневик літератури, мистецтва і громадського життя. На долинні «І число» зліва, справа — квітень 1922.

Обкладинку дуже просять, щоб зробили Ви...» [39].

Зазначимо, що для книжкових та журнальних оформлень Холодного найхарактернішою є побудова зображень на контрасті чорного й білого. Працюючи лінією та плямою, він рідко звертається до штрихування (це характерно й для графічних портретів). Для переходу від світла до тіні першочергове значення має товщина лінії, використання червоного, що пом'якшує контраст. Прикладом, зокрема, може слугувати оформлення календаря-альманаху «Дніпро» за 1927 рік, громадсько-політичного, економічного та літературного часопису «Визволення» (1921), календаря «Просвіти» (1929). В оформленні ж обкладинки книжки М. Чайковського «За силу сонця» (1925), Є. Гребінки «Чайковський: Історична повість» (1926) та віньєтки на обкладинці підручника М. Чайковського «Алгебра» (1926) бачимо тонові переходи, сірий тон, що пом'якшує контраст сприйняття композиції. У віньєтці підручника «Алгебра», як і в книжці «Чайковський», Петро Холодний досяг оригінальної графічної фактури. Проаналізувавши її, доходимо висновку, що офактурення поверхні відбулося різними методами (гратографією, заприскуванням) з подальшим опрацюванням у типографії з використанням високого друку та растрової сітки.

Разом з цим у книжково-журнальних оформленнях Холодного яскраво прочитується національна виразність, що синтетично поєднала українську традицію зі стилістикою модерну. Його твори сповнені українського поетичного світовід-

чуття. Це зближує твори книжкової графіки П. Холодного з нарбутівською лінією, творчий метод якої полягає у поєднанні традиційно народних фольклорних мотивів, мініатюр стародруків, народного лубка, барокових форм із тогочасними напрямками в мистецтві.

Висновки. Протягом творчого життя Петро Холодний-старший створив низку оформлень книжкових та періодичних видань, у яких простежується еволюція формального мислення мистця: від домінування станкового виконання ілюстративного зображення до чіткості графічної мови, з притаманною їй лаконічністю композиційного вирішення та візуального образу (панування площі паперу, двовимірність рисунка), певності лінії та ритміки шрифтового мистецтва. Також зустрічаємо рисунок обрисами, тінями й силуетами. Його графічні оформлення — приклад відродження народно-національного стилю, де форма, не позбавлена декоративних елементів, поєднана з вимогами сучасності, що загалом було на часі для мистецтва першої третини ХХ століття й реалізувалося найперше у творчості Василя Кричевського, Георгія Нарбути, Роберта Лісовського, Павла Ковжуна та ін. При цьому зауважимо, що в роботах Холодного відчуваемо й позицію мистця-громадянина, коли ідеї суспільно-політичного значення продовжувалися й підтримувалися мистецькою працею.

Свідченням високого професійного рівня графічних творів Петра Холодного-старшого є участь у виставках графічного мистецтва. Зокрема, 24 листопада 1921 року Тарнівське товариство аматорів художньої штуки за участі П. Холодного влаштувало виставку малюнків своїх членів у готелі «Бристоль» [22, с. 89]; у 1924 році його твори експонувалися на Першій виставці графічних робіт із нагоди 350-ліття друкарства на Русі (м. Прага), а 1927 року — на виставці українського графічного мистецтва (Брюссельський музей книги) [22, с. 50–51]. У 1929 році його твори експонувалися на виставці української книжкової графіки (м. Харків) [7, с. 101], 1933 року книжкова обкладинка П. Холодного була представлена на виставці української графіки (м. Прага) [43, с. 6].

Не слід забувати, що Холодний не мав мистецької освіти й не готував себе до діяльності у графічній сфері. Його причетність до цього обумовлена, скоріше, потребою часу, коли в Україні суттєво активізувався розвиток книговидання, й виникла гостра потреба у книжках для дітей та молоді, в оформленні яких простежувався зв'язок з українським народним мистецтвом, до котрого так тяжів Петро Іванович.

Прикладна графіка Петра Холодного-старшого — творення модерного українського мистецтва з домінуванням української тематики та використанням народних мотивів.

Література

1. Антонович Д. Ілюстрації до Кобзаря [Текст] / Д. Антонович // Сяйво. — 1914. — №2, лютий. — С. 66–67.
2. Бірчак В. Володар Ростиславич: Історична повість з XI-го віку [Текст] / В. Бірчак // Віньетка і іл. Петра Холодного. — Львів: Т-во «Просвіта», 1930. — 176 с.: 2 іл.
3. Визволення: громадсько-політичний, економічний та літературний часопис [Текст] / Худож. оформлення П. Холодного. — Львів, 1921. — Р. 1-й.
4. Головата Л. Товариство «Просвіта» у Львові (1868–1939): Показчик видань [Текст] / Л. Головата, Л. Суц, О. Бербека; НАН України; Львів. наук. бібліотека ім. В. Стефаніка. — 2-е вид., випр. і допов. — Львів, 2008. — 520 с., 24 с. іл.
5. Гребінка Є. Чайковський: іст. повість [Текст] / Євген Гребінка; з переднім словом і під ред. Володимира Дорошенка; [Віньетка на обкл. та іл. П. Холодного]. — Львів: Т-во «Просвіта», 1926. — 143 с.: 4 іл.
6. Гупан Н. Здійснення диференціації у змісті шкільних навчальних книг доби Української революції [Текст] / Н. Гупан // Рідна школа. — 2012. — № 10 (жовтень). — С. 53–57.
7. Даниленко В. М. В ім'я України: Петро Іванович Холодний (1987–1930 рр.) [Текст] / В. М. Даниленко, О. М. Завальнюк, Г. О. Куриленко, Ю. Телячий. — Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2006. — 206 с.
8. Дей О. Спілкування митців з народною поезією: Іван Франко та його оточення [Текст] / О. Дей. — К.: Наук. думка, 1981. — 332 с.
9. Дітські пісні, казки й загадки [Текст] / худож. П. Холодний; зложив М. Лободовський. — К.: Видання Українського Товариства Шкільної освіти, 1917. — 130 с.: іл.

10. Каталог Другої Української мистецької виставка [Текст]. — Львів, 1923. — 15 с.
11. Каталог Третьої виставки ГДУМ [Текст]. — Львів, 1924. — 7 с.
12. Календар-альманах «Дніпро»: на звичайний рік 1923 [Текст]. — Річник 1. / Обклад. Петра Холодного. — Львів, 1923. — 124 с. : іл.
13. Календар-альманах «Дніпро»: на звичайний рік 1924 [Текст]. — Річник 2. / Обклад. Петра Холодного. — Львів, 1924. — 124 с. : іл.
14. Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1925 [Текст]. — Річник 3. / Обкладка Петра Холодного. — Львів, 1925. — 142 с.
15. Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1927 [Текст]. — Річник 4. / Обкладка: Петра Холодного. — Львів, 1927. — 124 с.
16. Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1929 [Текст]. — Річник 6. / Обкладка: Петра Холодного. — Львів, 1928. — 126 с.
17. Каталог втрачених експонатів Національного музею у Львові [Текст] / авт.-упоряд. : В. Арофікін, Д. Посацька. — Львів ; К., 1996.
18. *Kipling P.* Нетри : брати Мауглі [Текст] / Р. Кіплінг. — К. : Лан, 1917.
19. *Лагутенко О.* Українська графіка першої третини ХХ століття [Текст] / О. Лагутенко. — К. : Грані-Т, 2006. — 240 с.
20. *Лісовський Р.* Петро Холодний (1987–1930) [Текст] / Роберт Лісовський. — Прага : Вид-во української молоді, 1932. — С. 10.
21. *Наріжний С.* Українська еміграція : культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої) [Текст] / С. Наріжний. — К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. — С. 50–51.
22. Народний ілюстрований календар товариства «Просвіти» на звичайний 1929 рік [Текст]. — Львів : Просвіта, 1928. — 194 с.
23. НХМУ. — Документально-архівний фонд № 17. — Архів М. Мурашко [Текст]. — Од. зб. 54. — С. 45.
24. Історичний Календар-альманах Червоної калини на 1926 рік [Текст]. — Львів ; К. : Накладом вид-ва Червона калина, 1925.
25. *Певний Б.* Майстри нашого мистецтва [Текст] / Б. Певний. — Нью-Йорк ; К. : Укр. вільна академія наук у США, вид. група «Сучасність», 2005. — 431 с.
26. *Пеленська О.* Український портрет на тлі Праги : українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині [Текст] / О. Пеленська. — Нью-Йорк ; Прага, 2005. — 224 с.
27. Петро Іванович Холодний. 1987–1930 : каталог посмертної виставки праць [Текст] / Вступ. ст. і впоряд. Михайла Драгана. — Львів : Накладом Комітету, 1931. — С. 20–23.
28. Петро Іванович Холодний (1987–1930) : матеріали до бібліографічного покажчика [Текст] / уклад. С. Костюк, О. Дерезко. — Львів, 1996. — С. 62.
29. Портрет А. О. Гуляй-Гуленко // Визволення [Текст]. — 1921. — Ч. 1–2 (15 червня). — Вкладка між с. 120–121.
30. Портрет В. Прокоповича // Визволення [Текст]. — 1921. — Ч. 5–8 (1 серпня). — Вкладка між с. 16–17.
31. Ранок : ілюстрований журнал для дітей [Текст] / віньетка та окремі іл. П. Холодного. — [Камянець на Поділлі]. — 1920. — № 1.
32. Рідні колоски : читанка для молодших класів гімназії [Текст] / зложила О. Стешенко ; з рисунками та малюнками художників М. Бурачека, М. Жука, В. Старицької, П. Холодного та Т. Шевченка. — [К.] : Вид. Т-ва шкільної освіти, 1918.
33. *Рогова О.* Тиміш Хмельниченко. Гетьманів син. Історична повість [Текст] / О. Рогова. — К. : Час, 1913. — 191 с.
34. *Самотій Рената.* Наукам і мистецтву : нові штрихи до портрета Петра Холодного [Текст] / Рената Самотій // Друкарство. — 2005. — № 2. — С. 72–77.
35. *Семчишин-Гузнер О.* Портрети керівників урядів УЕР, ЗУНР і старшин армії УНР у творчості Петра Холодного та Юрія Магалецького [Текст] / О. Семчишин-Гузнер // Літопис Національного музею у Львові імені Андрія Шептицького. — 2014. — № 10 (15). — С. 112–123.
36. *Сірополко С.* Петро Холодний як педагог і освітній діяч [Текст] / С. Сірополко // На пошану Петрові Івановичу Холодному (1876–1930) : зб. матеріалів. — Львів, 1996. — С. 59–70.
37. Українська книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 1798–1923 : бібліограф. покажчик [Текст] : у 2 т. / НАН України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — К. : Вид-во НБУВ, 2003. — Т. 2 : 1912–1923. — 690 с.

38. Центральний державний архів вищих органів влади (ЦДАВОВ). Ф. 1868, оп. 1, спр. 2, арк. 1-зв.

39. Чайковський М. За силу сонця: Фантастичне оповідання для молоді з недалекого майбутнього [Текст] / М. Чайковський ; обгортка та іл. П. Холодного. — Львів, 1925. — 192 с.

40. Чайковський М. Алгебра : повний курс середньої школи та для самоосвіти / з багатьма вправами й рисунками в тексті : [у 2 кн.] [Текст] / М. Чайковський ; віньєтка П. Холодного. — Прага, 1926. — Кн. 2. — 300 с.

41. Яців Р. Львівська графіка 1945–1990 : традиції та новаторство [Текст] / Р. Яців. — К. : Наук. думка, 1992. — 118 с.

42. Яців Р. Роберт Лісовський (1893–1982) : дух лінії [Текст] / Р. Яців // Слово про батька — Зоя Лісовська-Нижанківська ; ЛНАМ. — Львів : Априорі, 2015. — 232 с. : іл.

43. Katalog výstavy ukrajinské grafiky [Text]. — Praha, 1933. — 12–26 Března. — 15 s.

Анотація. Собкович О. С. Графічний доробок Петра Холодного-старшого. У публікації на основі візуальної та вербальної джерельної бази: збережених творів, надрукованих репродукцій праць у часописах першої третини ХХ століття, каталогів виставок, а також у згадках сучасників художника досліджується журнально-книжковий графічний доробок Петра Холодного-старшого. Зокрема, це робота художника над ілюструванням шкільних та дитячих видань, історичних повістей та часописів громадсько-політичного й культурологічного спрямувань. В статті надано загальний перелік його доробку та мистецтвознавчий аналіз збережених творів. Також на основі збережених книжок, журналів, календарів, що оформлював й ілюстрував мистець, аналізуються характерні риси графічної мови та стилістичні уподобання автора. Висвітлюється співпраця П. Холодного-старшого з київськими видавництвами — Товариства шкільної освіти, «Лан», «Час» — та зі львівськими — Товариством «Просвіта», «Червона калина».

Ключові слова: книжкова графіка, станкова графіка Петра Холодного-старшого.

Аннотация. Собкович О. С. Графическое наследие Петра Холодного-старшего. В публикации на основе визуальной и вербальной источниковой базы: сохранившихся произведений, напечатанных репродукций работ в журналах первой трети ХХ века, каталогов выставок, а также в воспоминаниях современников художника исследуется графическое наследие Петра Холодного-старшего. В частности его работа над иллюстрированием школьных и детских изданий, исторических повестей и общественно-политической, культурологической периодики. Предоставляется общий перечень его работ и искусствоведческий анализ сохранившихся произведений. Также на основе сохранившихся книг, журналов, календарей, которые оформлял и иллюстрировал художник, анализируются характерные черты графического языка и стилистические предпочтения автора. Освещается сотрудничество П. Холодного-старшего с киевскими издательствами — Товарищества школьного образования, «Лан», «Час» — и со львовскими — «Просвита», «Червона калина».

Ключевые слова: книжная графика, станковая графика Петра Холодного-старшего.

Summary. Sobkovych O.S. Graphical heritage of Petro Kholodnyy Sr. In this publication on the basis of visual and verbal source basis: preserved works, printed reproductions of works in the printed issues of the 1st third of XX century, exhibition catalogues, so in artist's contemporaries' recollections, the graphical heritage of Petro Kholodnyy Sr. is researched. In particular, his works of journal-book graphics and advertising bills. Also on the basis of reserved books, journals, calendars, which the artist designed and illustrated, the characteristic features of the graphical language and stylistic tastes of the author are analysed. P. Kholodnyy Sr. cooperation with Kyiv publishing houses — the School Education Organisation, «The Lan», «The Chas» as well as with Lviv publishing ones — «The Prosvita» organisation, «The Chervona Kalyna» are discovered.

Keywords: book graphics, easel graphics of Petro Kholodnyy Sr.